

Котильон – відзнака-оберіг в українських військових формуваннях періоду національно-визвольної боротьби 1916–1950 років

Степан Пахолко,
Ольга Мартин (Львів)

При дослідженні української фалеристичної спадщини періоду національно-визвольної боротьби 1916–1950 років слід особливу увагу звертати на фотографії із зображенням уніформи вояків українських військових формувань та розміщення на них нетрадиційних для військової атрибутики відзначень у вигляді виробів з бісеру.

Попередніми дослідженнями спогадів та шоденників учасників визвольних змагань, вдалося виявити згадки про кокарду з тризубом, орден “За хоробрість” Українських Січових Стрільців та плакету із зображенням про пам’ятні відзнаки УГА “Галицький Хрест”, виготовлені з бісеру.

Після тривалого пошуку в приватних та музейних збірках вдалося виявити декілька фотографій із зображенням невідстановлених відзнак-сувенірів на одностроях вояків українських військових формувань, починаючи з фотографії воїна УСС (1916 р.) і закінчуючи фотографією вояка УПА (1949 р.). Виявлено також сімейну фотографію із зображенням аналогічної відзнаки (середина 30-х років). На щастя вдалося, виявити в приватних збірках і самі відзнаки-сувеніри.

Однотипність виявлених відзнак-сувенірів за розмірами, композиційним вирішенням, способом виготовлення та кріпленням на одностроях, навели на припущення про їхнє специфічне призначення протягом тривалого часу. При опрацюванні сучасних досліджень народно-ужиткового промислу, було встановлено назву, призначення, історію виникнення відзнак-сувенірів. Народна

назва цих прикрас-сувенірів “вісьорок” – наукова назва “котильон”.

“Котильон – нагрудна прикраса у формі п’ятикутника з двома прямими нижніми кутами (дно прикраси може мати не прямолінійні обриси) та дашковидним завершенням. Бісерний котильон виконувався переважно у техніці тканини, яка давала можливість будувати композицію з геометричних, рослинних, антропоморфних мотивів, вписувати ініціали тощо [1].

У першій половині ХХ ст. у багатьох селах Галичини,

насамперед серед польської, а згодом – серед української молоді, дістала поширення так звана “котильована забава” – від французького *cotillion* (котильон) – назви танцю.

В очікуванні Великодніх свят дівчата виготовляли саморобні прикраси у вигляді квітки, букета або серця з картону, матерії, ниток, стрічок, бісеру [2].

Освідчення – котильон дівчина чіпляла улюбленому нею парубку на одязі з лівого боку грудей як запрошення на “котильоновий вальс”. Після танцю вдячний за такий

дарунок хлопець мав обов'язок пригостити дівчину солодошами.

Як свідчать респонденти¹ та різного роду музейні документи котильони, виготовлені повністю з бісеру використовувалися ще й як чоловічі краватки або ж підвіски до чоловічих кишенькових годинників – такого застосування вони набирали після виконання своєї первісної ролі. Та вже від середини ХХ ст. із бісеру виконуються вироби, які наслідуючи форму котильона, мають суто сувенірне призначення – підвіски до чоловічих кишенькових годинників.

Арсенал котильонів надзвичайно широкий. Під різними назвами – “котильон”, “кутальйон”, “висьорик”, “висьорок”, а також і без окреслення назв – цей тип прикрас побутовував на Західному Поділлі, Опіллі, Гуцульщині, Буковині” [3].

Виявлені нами котильони та фотографії із зображенням на військових

одностроях, на жаль, не були відомі сучасним дослідникам. Тому з великою ймовірністю їх можна трактувати, як відзнаки-обереги, які власноручно виготовлялись нареченими, дружинами або матерями для воїнів українських формувань періоду національно-визвольної боротьби 1916–1950 рр.

Перший виявлений в приватній збірці котильон належав воїну Дивізії “Галичина”, який йому власноруч виготовила наречена, як оберег, напередодні відправки на фронт (рис. 5). Встановити прізвище воїна не вдалося, походить котильон з Бродовського району Львівської області. Розмір: 140×45 мм.

Ще один котильон з приватної збірки, зберігала вдова воїна УПА з Сколівського району на Львівщині (рис. 6). Котильон був власноручно виготовлений дружиною воїна, як оберег від ворожої кулі. Розмір: 145×50 мм.

У тій самій приватній збірці виявлено два невідомі котильони з ініціалами “Х. Ж.” та написом “УНР”. Розмір: 146×56 мм (рис. 7) та котильон з ініціалами “В. І.”, розміром 140×59 мм (рис. 8). Місце походження не встановлене.

Виявлено також три котильони в Музеї Народознавства Національної академії Наук України. На двох з них є напис “Тячів”, на третьому – орнамент (рис. 9–11). Розміри усіх трьох однакові – 110×45 мм.

Вдалось виявити декілька фотографій із зображенням котильонів на одностроях УСС (рис. 1), воїнів УПА (рис. 2, 3) та на побутовій фотографії з Тернопільщини (рис. 4).

У Бродівському Краєзнавчому музеї вдалося виявити унікальну світліну [4] невідомого воєка Легіону

¹ Герман Іван Михайлович, 1918 р.н., мешканець с.Комано Городецького р-ну Львівщини; Мандюк Марко Юліанович, 1935

Українських Січових Стрільців (рис. 1) на однострої якого крім котильона (ймовірно з ланцюжком до кишенькового годинника), цілий “букет” різноманітних відзнак.

На традиційному головному уборі Українських Січових Стрільців – шапці-мазепинці (проекту Дмитра Катамая) – кокарда з написом “У.С.С. 1914”, автором якої був хорунжий УСС Юліан Буцманюк. Крім того – на мазепинці зліва, ряд пам’ятних Австро-угорських відзнак за участь в боях 1-ї Світової війни. На мундирі австрійський пам’ятний знак за поранення (ймовірно, що про це свідчить шрам на обличчі). На лівій руці вояка два військових перстені (ймовірно, один з них з написом “Війна 1914–1916” та галицьким левом, (рис. 12), офіційно виданий Українською Боевою Управою, а другий саморобний (рис. 13). На руці – кишеньковий годинник, перетворений на наручний за допомогою саморобного футляра.

На світлинах вояків УПА [5] (літо 1949 р.), крім котильонів, виявлена саморобна пряжка з тризубом та повстанські кокарди на трофейних пілотках. Але це тема окремого дослідження (уніформа, озброєння, спорядження).

Джерела та література

1. ДМНАПУ.-Інв.№ КВ-15227; УЦКІ “МІГ”.-Інв.№ КН-7358; ЧМНАП.-Інв.КВ-4467,КВ-4562.

2. Курочкін О. К. Обрядовість (календарні свята й обряди) // Поділля. Історико-етнографічне дослідження. Одяг/Артур Л. Ф. Балушок В. І Балторович З. Є. та ін. – К; Доля, 1994. – С. 377.

3. Федорчук О. Типологія українські народних прикрас // Народознавчі зошити. – 2003. – Ч. 5-6. – С. 712-719.

4. Збірник історичних фотографій “Українські Січові Стрільці” // Львів,: Галицька видавнича спілка, 2003.

5. Армія безсмертних. Повстанські світлина. – Львів: Видавництво Мс., 200 – С. 77, 80.

5

6

7

8

9

10

11

12

13